

УДК 331.101.262:339.9

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-3401-2019-3-23>**Д. А. Терещенко**

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри менеджменту та публічного адміністрування
Харківського національного університету будівництва та архітектури

ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ РІВНЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено дослідженню окремих методологічних підходів до оцінювання людського капіталу за допомогою інтегральних рейтингових показників. Проаналізовано ключові індикатори розвитку людського капіталу в Україні відповідно до світових рейтингових показників, а саме Індексу людського капіталу (HCI), Індексу соціального розвитку (SPI), Індексу людського розвитку (HDI) та Рейтингу добробуту (LPI). Здійснено порівняння показників рівня розвитку людського капіталу України з показниками інших країн світу; досліджено окремі компоненти, які формують загальні показники світових рейтингів; побудовано профілі України по окремих індексах, що досліджувалися.

На основі проведених досліджень з проблематики оцінювання людського капіталу констатовано, що Індекс людського розвитку відносить Україну до держав з високим рівнем людського розвитку, але порівняно з економічно розвиненими країнами показники компонентів вітчизняного індексу значно нижче. Запропоновано напрями вдосконалення державного управління формуванням і розвитком людського капіталу в Україні, зокрема забезпечення скоординованих дій в усіх сферах суспільного життя, адекватної переорієнтації соціальних, екологічних та економічних інститутів держави; налагодження партнерства між державою, некомерційними організаціями, бізнесом та основними соціальними групами у сфері вирішення проблем формування людського капіталу; розвиток творчого потенціалу людини й суспільства. Акцентовано увагу на необхідності інвестування в людський капітал, зокрема освіту, охорону здоров'я, духовний та фізичний розвиток, мобільність тощо. Зазначено, що Україна потребує врегулювання питань забезпечення безпеки навколишнього середовища для життя людини та міграційних процесів за рахунок позитивних змін на ринку праці, податкового стимулювання наукоємних напрямів виробництва, мотиваційних заходів.

Наголошено на тому, що державна політика щодо формування та відтворення людського капіталу має стати основою розвитку суспільства й подолання соціально-економічних проблем в Україні, а якість та кількість людського капіталу мають стати основними критеріями ефективності державного управління.

Ключові слова: державна політика, Індекс людського капіталу, людський капітал, методи оцінювання, механізми державного управління.

Постановка проблеми. Історичний вектор суспільних трансформацій націлений на зростання соціальних потреб, посилення інноваційності господарювання, екологічно безпечного та енергоощадного виробництва, наукоємних технологій, високих вимог до трудових ресурсів. Зазначені тенденції привертають увагу дослідників до розгляду проблематики людського капіталу, його природи, джерел формування, відтворення, раціонального використання, механізмів державного управління у сферах, пов'язаних із розвитком людського капіталу. Серед значної кількості методологічних підходів до розрахунку людського капіталу можна виділити концепцію визначення на

основі світових рейтингів, в основі яких лежать певні показники, що характеризують розвиток освітньої сфери, охорони здоров'я, стан навколишнього середовища та інші чинники, які безпосередньо вказують на розвиненість сфер формування людського розвитку. Подальша еволюція концепцій щодо вимірювання людського капіталу передбачає дослідження необхідних складників, які впливають на рівень людського капіталу та розроблення адекватних показників, що характеризують аспекти економічних та неекономічних вигід.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика формування людського капіталу знайшла відображення в працях М. Армстронга,

Г. Бекера, Н. Бонтіса, О. Грішної, Я. Жаліло, М. Міщенко, О. Пищуліної, Т. Юрочко та інших учених. Питання підходів до оцінювання людського капіталу досліджували у своїх працях М. Вебер, А. Гальчинський, М. Крістіан, С. Курганський, Х. Макдональд, Т. Поспелова та інші науковці. Незважаючи на теоретичні обґрунтування, присутні у працях зарубіжних фахівців, результати прикладних досліджень експертів міжнародних організацій, а також напрацювання вітчизняних дослідників щодо питань формування й розвитку людського капіталу, недостатньо вивченими все ще залишаються питання обґрунтування структурних компонентів та факторів людського розвитку. Зазначена проблематика також вимагає наукового пошуку дієвої методології та дослідження підходів до вимірювання рівня розвитку людського капіталу та складових його формування.

Мета статті. З огляду на зазначене, метою статті є дослідження сучасних підходів до методології оцінювання рівня розвитку людського капіталу за допомогою інтегральних рейтингових показників та обґрунтування необхідності змін у державній стратегії розвитку України, зокрема задля збільшення інвестування в людський капітал.

Виклад основного матеріалу. Розвиток економічних систем інноваційного спрямування спирається на використання людського капіталу. Згідно з матеріалами Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) людський капітал розуміється як сукупність знань, кваліфікації, навичок та інших якостей людини, які відіграють важливу роль у здійсненні господарської діяльності [1]. Значною мірою розвиток людського капіталу, а саме реалізація механізмів, спрямованих на посилення безпечових чинників, зростання якості освіти, формування факторів, що впливають на покращення здоров'я, дає змогу досягати економічного зростання та цілей сталого розвитку. Висока якість людського капіталу дає можливість проведення швидкої адаптації до змін в інноваційному середовищі, що надає конкурентні переваги та формує національний дохід за рахунок відповідного мультиплікативного ефекту. Щодо джерел, що формують рівень людського капіталу, слід назвати інвестування в освіту, систему охорони здоров'я та інфраструктуру, пов'язану із забезпеченням останніх. Для використання переваг новітніх технологій та пом'якшення виникаючих проблем країни вимушені забезпе-

рено інвестувати у власних громадян, забезпечуючи капітальні вкладення у сферу освіти й охорони здоров'я, які є наріжним каменем людського капіталу [2].

Інвестиції в людський капітал передбачають витрати, пов'язані з розвитком індивіда, спрямовані на вдосконалення всебічного розвитку особистості, формування професійних компетенцій, продуктивних умінь, що дає змогу отримувати результати як суспільству, так і людині у вигляді доходів. Інвестування в людський капітал включає освітній складник (витрати на всі види освітньої діяльності); заходи щодо охорони здоров'я (витрати на профілактику захворювань, медичне обслуговування, поліпшення умов проживання); витрати, пов'язані з мобільністю (міграційні процеси з огляду на низьку продуктивність). Інвестиції у сферу охорони здоров'я та освіти мають найбільший вплив на людський капітал. Причому за рахунок загальної та спеціальної освіти збільшуються обсяг і якість людського капіталу, а вища освіта впливає на темпи економічного зростання [3, с. 14].

Спираючись на теоретичні підходи до формування людського капіталу, розробленого фахівцями Організації Об'єднаних Націй, головними компонентами визначено інвестиційний складник, характеристики індивідууму, які забезпечують людський капітал та блага (табл. 1). Зазначена концепція лежить в основі сучасних світових рейтингів, які відображають стан та рівень людського розвитку.

Серед різноманітних підходів до визначення людського капіталу доцільно зупинитися на наявних рейтингових показниках, а саме Індексі людського капіталу (HCI), Індексі соціального розвитку (SPI), Індексі людського розвитку (HDI) та Рейтингу добробуту (LPI), які, відповідно до власної методології обчислення, з певною вірогідністю демонструють рівень розвитку людського капіталу більшості країн світу.

Індекс людського капіталу (Human Capital Index, HCI) розроблено фахівцями Всесвітнього банку та оприлюднено у 2018 р. задля активізації політичних кроків щодо покращення показників, які впливають на формування людського капіталу. Індекс вимірює людський капітал наступного покоління, який визначається як обсяг людського капіталу, що може накопичити народжена сьогодні дитина з огляду на ризики, пов'язані з неналежною якістю охорони здоров'я та освіти в країні проживання. HCI включає три складники, такі як виживання; очікувана

тривалість навчання в школі, скоригована на результати навчання; стан здоров'я.

Україна за показниками 2018 р. посідає в рейтингу HSI 50 місце зі 157 країн світу. Компоненти Індексу людського капіталу України порівняно з деякими країнами наведені в табл. 2. Величина Індексу людського капіталу перебуває в межах від 0 до 1. Значення верхньої та нижньої межі HSI відображають межі невизначеності показника Індексу для кожної країни. Україна міститься у групі країн, які мають Індекс людського капіталу у межах коливання від 0,6 до 0,7. У зазначеній категорії найнижчий показник має Азербайджан (0,6), найвищий – Словацька Республіка (0,69) [5].

Індекс соціального розвитку (Social Progress Index, SPI) є цілісним показником соціального й екологічного розвитку країни, що не залежить від економічних чинників та демонструє рівень соціального розвитку в 149 країнах світу на основі 51 субпоказника. SPI передбачає оцінювання базових людських потреб, добробуту та можливостей. Таким чином, Індекс соціального розвитку є доповненням до економічних індикаторів (наприклад, ВВП), що дає змогу будувати цілісне бачення істинного стану розвитку країн світу. Відповідно до загальної методології визначення SPI країни поділено від найвищого до найнижчого соціального прогресу на шість груп відповідно до ієрархії на основі їхніх

показників Індексу соціального прогресу. Україна (80 місце) потрапила у групу країн, які розміщені між 79 (Алжир) та 104 (Сенегал) місцями у світовому рейтингу [6].

Індекс соціального розвитку включає декілька показників, які характеризують основні потреби людини, основи добробуту та можливості. Україна має такі показники: основні потреби людини становлять 82,21 (76 місце); основи добробуту – 64,22 (94 місце); можливості – 54,47 (63 місце), що більш детально можна побачити у профілі України щодо складових Індексу соціального розвитку у 2019 р. (рис. 1) [7].

Під час визначення успіхів країни в галузі соціального прогресу в цьому Індексі враховано понад 50 показників, об'єднаних у три основні групи:

- основні потреби людини (харчування, доступ до основної медичної допомоги, забезпечення житлом, доступ до води, електрики та санітарних послуг, рівень особистої безпеки);
- основи благополуччя людини (доступ до базових знань і рівень грамотності населення, доступ до інформації та засобів комунікації, рівень охорони здоров'я, екологічна стійкість);
- можливості розвитку людини (рівень особистих і громадянських свобод, забезпечення прав і можливостей людини приймати рішення та реалізовувати свій потенціал).

Таблиця 1

Компоненти та схеми формування людського капіталу згідно з визначенням ОЕСР [3, с. 15; 4, с. 10]

Інвестиції в людський капітал упродовж життя	Людський капітал, втілений в індивідах	Блага, обумовлені інвестиціями в людський капітал	
Виховання дітей	Знання	Економічні	Ринкова діяльність
Освіта			Неринкова діяльність
Виробниче навчання	Навички		Здоров'я
Інформаційне навчання	Вміння	Неекономічні (особистісні)	Суб'єктивний добробут
Охорона здоров'я	Здібності	Неекономічні (соціальні)	Обізнаність громадян
Міграція			Бажання співробітництва

Таблиця 2

Індекс людського капіталу та його компоненти, 2018 р.

Країна	Вірогідність досягнення віку 5 років	Очікувана тривалість навчання в школі, років	Уніфіковані результати тестування	Тривалість навчання в школі, скоригована на результати навчання	Вживання дорослих	Індекс людського капіталу		
						Нижня межа	Показник	Верхня межа
Україна	0,99	13,0	490	10,2	0,81	0,61	0,65	0,68
Польща	1,00	13,2	537	11,3	0,89	0,73	0,75	0,76
Болгарія	0,99	12,9	498	10,3	0,87	0,72	0,75	0,77

Джерело: побудовано автором на основі джерела [5]

Для порівняння розглянемо показники Індексу соціального розвитку України, Польщі та Білорусії за 2014–2019 рр. (рис. 2). Як

бачимо, Україна за весь досліджуваний період демонструє значно нижчі показники соціального розвитку, ніж Білорусь та Польща.

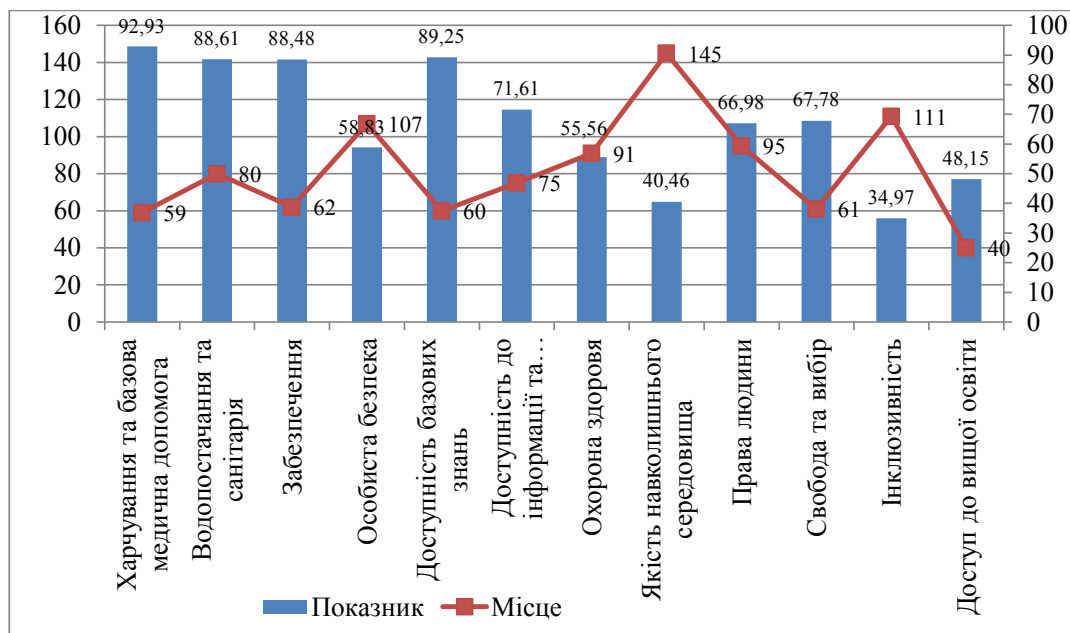

Рис. 1. Профіль України щодо складових Індексу соціального розвитку, 2019 р.
Джерело: побудовано автором на основі джерела [7]

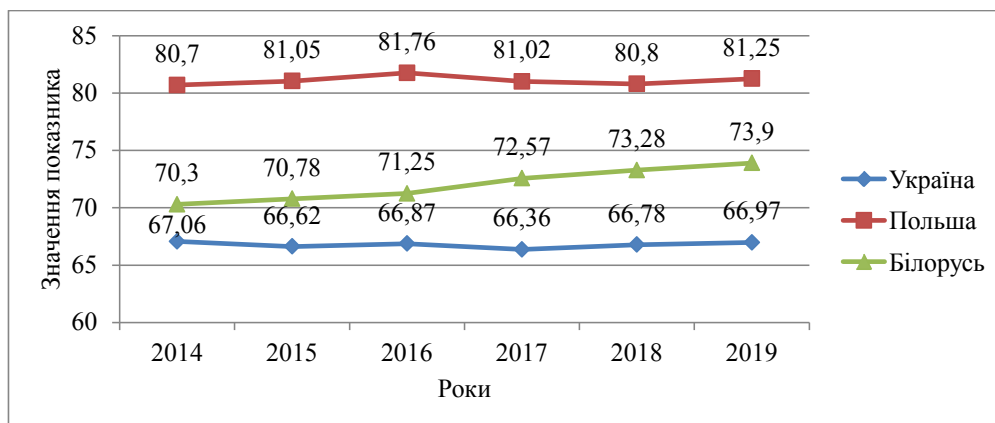

Рис. 2. Порівняння показників Індексу соціального розвитку
Джерело: побудовано автором на основі джерела [8]

Таблиця 3

Тенденції HDI в Україні, 2000–2017 рр. [10]

Рік	Тривалість життя при народженні, роки	Очікувані роки навчання в школі	Середні роки навчання в школі	ВНД на душу населення, тис. дол.	Значення HDI
2000	67,3	13,0	10,7	4,659	0,671
2005	67,4	14,6	11,2	7,173	0,715
2010	69,5	14,8	11,3	7,715	0,733
2015	71,8	15,0	11,3	7,375	0,743
2016	72,0	15,0	11,3	7,593	0,746
2017	72,1	15,0	11,3	8,130	0,751

Розроблений Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) Індекс людського розвитку (Human Development Index, HDI) поєднав в одному показнику інформацію про здоров'я, освіту та доходи людей. HDI слугує

надійним інструментом порівняння й основою щодо бачення національних пріоритетів, адже процедура оцінювання передбачає ранжування країн за 2017 р. відповідно до трьох компонентів, а саме тривалості життя, освіти (за двома

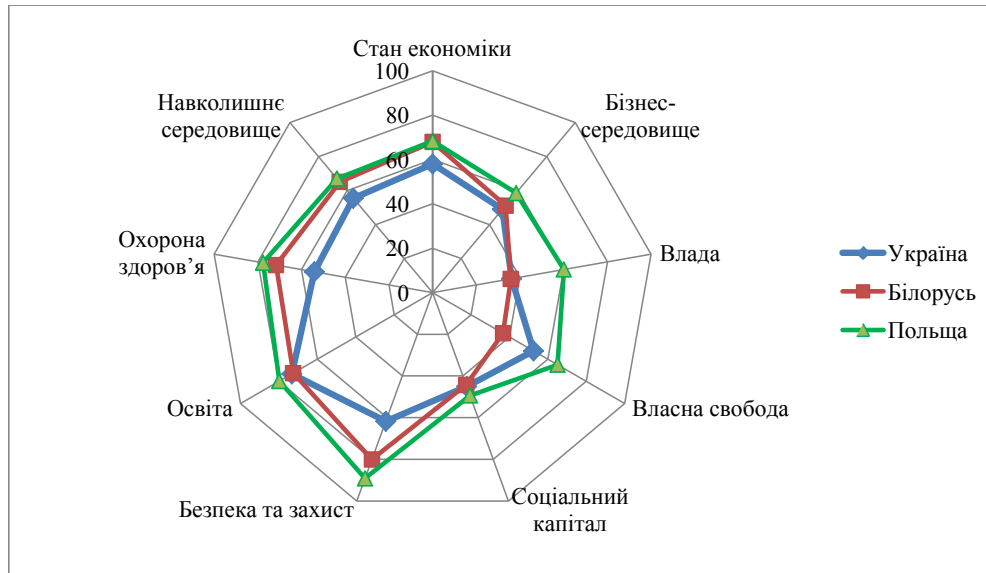

Рис. 3. Тенденції HDI в Україні, Казахстані та Сербії, 2000–2017 рр.

Джерело: побудовано автором на основі джерела [9]

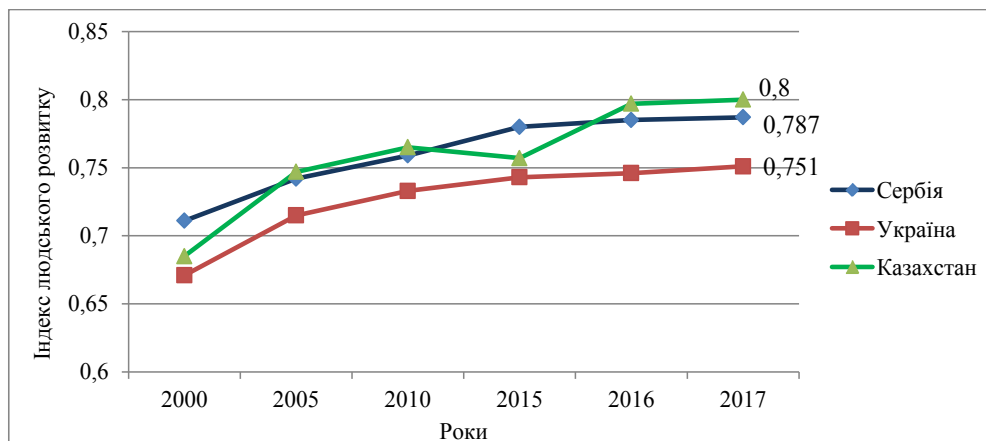

Рис. 4. Порівняльні характеристики профілів країн відповідно до складових Рейтингу добробуту, 2018 р.

Джерело: побудовано автором на основі джерела [11]

Таблиця 4

Показники HDI та його компонентів за 2017 р. щодо окремих країн та груп [9]

Показник	HDI	Місце HDI	Тривалість життя при народженні	Очікувані роки навчання в школі	Середні роки навчання в школі	ВНД на душу населення, тис. дол.
Україна	0,751	88	72,1	15,0	11,3	8,130
Казахстан	0,800	58	70,0	15,1	11,8	22,626
Європа та Центральна Азія	0,771	–	73,4	14,1	10,3	15,331
Середній показник HDI групи з високим рівнем розвитку	0,757	–	76,0	14,1	8,2	14,999

показниками) та валового національного доходу (ВНД) на душу населення. Значення Індексу людського розвитку в Україні за 2017 р. становить 0,751, що позиціонує країну такою, що має високий рівень людського розвитку (88 місце зі 189 країн). У період з 1990 р. по 2017 р. значення HDI в Україні зросло з 0,705 до 0,751, тобто на 6,5%. Табл. 3 демонструє прогрес України щодо кожного показника HDI. У період з 2000 р. по 2017 р. очікувана тривалість життя в Україні при народженні збільшилась на 4,8 років, середні роки навчання в школі збільшились на 0,6 року, а очікувані роки навчання збільшились на 2 роки. ВНД на душу населення в Україні збільшився приблизно на 74,4% за період з 2000 р. по 2017 р. [9].

Темп зміни людського розвитку, визначений за HDI, може бути корисним шляхом порівняння з деякими країнами. Якщо розглянути період між 2000 р. та 2017 р., то можна побачити, що Україна, Казахстан та Сербія зазнали різного ступеня прогресу щодо збільшення рівня HDI (рис. 3).

В Україні показник HDI у 2017 р. (0,751) нижче середнього показника (0,757) для країн, що належать до групи високого рівня людського розвитку, і нижче середнього показника (0,771) для країн з Європейського та Центральноазиатського регіонів. У порівняльній таблиці розглянуто Казахстан, який посідає 58 місце в HDI-рейтингу, що є близькою країною до України з вищезазначеного регіону щодо HDI (табл. 4).

Рейтинг добробуту (Legatum Prosperity Index, LPI) формується британським аналітичним центром "The Legatum Institute" на основі аналізу показників 149 країн. Добробут країн оцінюється шляхом оброблення результатів опитувань громадян за такими категоріями, як стан економіки, бізнес-середовище, ефективність влади, освіта, охорона здоров'я, безпека та захист, власна свобода, соціальний капітал, навколишнє середовище. У зазначеному рейтингу Україна посідає 111 місце.

Порівняно з деякими країнами Східної Європи (рис. 4) Україна вирізняється лише досить високим показником рівня освіти (73,3), практично всі інші показники є нижчими, що вказує на слабку розвиненість напрямів, що досліджувалися.

Проаналізувавши підходи до визначення рівня людського капіталу на основі Індексу людського капіталу, Індексу соціального розвитку, Індексу людського розвитку та Рейтингу добро-

буту, можемо зазначити, що основними складниками, які впливають на формування людського капіталу, є стан освітньої сфери, охорони здоров'я, міграційний компонент, базові потреби, зокрема, у чистому екологічному довкіллі.

Індекс людського капіталу розміщує Україну у першій третині рейтингу країн світу, демонструючи досить високі показники, які характеризують сфери, пов'язані з освітою та охороною здоров'я. Індекс соціального розвитку дає змогу ширше зрозуміти вплив таких компонентів, як доступність інфраструктурних послуг (водопостачання, комунікативні мережі та засоби), забезпечення правового середовища, безпеки, свободи та якісного навколишнього середовища. На жаль, зазначений Індекс демонструє відносно низькі показники, характерні для України. Індекс людського розвитку відносить Україну до держав з високим рівнем людського розвитку, але порівняно з економічно розвиненими країнами показники компонентів вітчизняного Індексу значно нижче. Найгірше Україна позиціонується відповідно до Рейтингу добробуту, розміщуючись в останній третині рейтингу країн, що досліджувалися.

Висновки і пропозиції. Отже, можна зробити висновок, що методологія, покладена в основу визначення рівня людського капіталу шляхом розрахунку різноманітних світових рейтингів, досить об'єктивно демонструє місце країни у загальному ієрархічному переліку. Дослідження доводить, що відносний рівень розвитку людського капіталу та його компонентів, що характеризує Україну у світових рейтингах, перебуває в межах від 50 місця (Індекс людського капіталу) до 111 місця (Рейтинг добробуту). Аналіз стану розвитку компонентів, які впливають на формування людського капіталу в Україні, дав змогу визначити напрями вдосконалення державного управління формуванням та розвитком людського капіталу. Отже, ними є:

- збільшення інвестицій у наукову, освітню, інноваційну сфери, а також у розвиток і реформування системи охорони здоров'я;
- врегулювання міграційних процесів за рахунок позитивних змін на ринку праці, податкового стимулювання наукоємних напрямів виробництва, мотиваційних заходів;
- удосконалення нормативно-правових гарантій прав і свобод людини та громадянина;
- налагодження партнерства між основними соціальними групами у сфері вирішення соціальних проблем, розвиток взаємодії між

державою, некомерційними організаціями та бізнесом, диверсифікація форм надання послуг на основі активного залучення всіх сегментів суспільства;

– створення необхідних умов для підвищення якості життя населення, всебічного гармонійного розвитку людини, захисту її прав і свобод, реалізації нею всіх своїх професійних можливостей, впровадження пріоритетів здорового способу життя, гармонізації людського й природного середовища, підтримки сім'ї та сприяння народжуваності;

– розроблення та впровадження нормативно-правових актів щодо формування дієвої системи доступної неперервної освіти як бази соціальної та професійної мобільності населення;

– розвиток спроможних територіальних об'єднань у процесі децентралізації, стимулювання міжрегіональної інтеграції з урахуванням сучасних потреб до людського капіталу;

– забезпечення скоординованих дій в усіх сферах суспільного життя, адекватної переорієнтації соціальних, екологічних та економічних інститутів держави, посилення державного стимулювання зацікавленості громадян, юридичних осіб і соціальних груп у вирішенні завдань щодо формування та розвитку людського капіталу в Україні.

Державна політика щодо формування й відтворення людського капіталу має стати основою розвитку суспільства та подолання соціально-економічних проблем в Україні. В цьому аспекті якість та кількість людського капіталу є життєво необхідними пріоритетами, тому мають стати основними критеріями ефективності державного управління.

Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі є визначення шляхів удосконалення механізмів державного регулювання формування та розвитку людського капіталу країни в умовах глобалізації.

Список використаної літератури:

1. The Well-being of Nations: The Role of Human and Social Capital. OECD, 2001. URL: <http://www.oecd.org/site/worldforum/33703702.pdf>.
2. World Development Report 2019. The Changing Nature of Work : Main Report. Washington, D.C. : World Bank Group, 2018. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/469061544801350816/Main-Report>.
3. Пищуліна О., Юрочко Т., Міщенко М., Жаліло Я. Розвиток людського капіталу: на шляху до якісних реформ. Київ : Заповіт, 2018. 267 с.
4. Guide on Measuring Human Capital. New York : United Nations, 2016. 146 p.
5. The Human Capital Project. World Bank, Washington, DC, 2018. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/30498>.
6. View the Index. URL: <https://www.socialprogress.org/index/global/results>.
7. 2019 Social Progress Index. 2019 Ukraine. URL: <https://www.socialprogress.org/?tab=2&code=UKR>.
8. 2019 Social Progress Index. URL: <https://www.socialprogress.org/?tab=3&code=UKR&compare=UKR&compare=POL&compare=BLR&prop=SPI>.
9. Human Development Data (1990–2017). URL: <http://hdr.undp.org/en/data>.
10. Ukraine. Human Development Indicators. URL: <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/UKR>.
11. The Legatum Prosperity Index 2018. Country Profiles. London, 2018. 326 p.

Tereshchenko D. A. Approaches to evaluating human capital development in Ukraine

The paper is devoted to a research of certain methodological approaches to the evaluation of human capital development with the help of integral rating indices. The key indices of human capital development in Ukraine have been analyzed against the corresponding world rating indices, and namely: Human Capital Index (HCI); Social Progress Index (SPI); Human Development Index (HDI), and Living Potential Index (LPI). A comparison between the indices of the Ukrainian human capital development and those of other countries of the world has been carried out; the components that form the general world rating indices have been analyzed; the profiles of Ukraine according to separate indices under study have been built.

Based on the conducted research into the problem range of human capital evaluation, it has been found that Human Development Index qualifies Ukraine as a state with a high level of human development; however, compared to the economically advanced countries, the components of the domestic index are considerably low. The proposed directions of improving public administration of human capital formation and development in Ukraine are as follows: ensuring coordinated actions in all the spheres of social life; an adequate reorientation of social, environmental and economic institutions of the state; arrangement of partnerships among the state, non-profit organizations,

business, and the main social groups aimed to solve the problems of human capital formation; and development of the creative potential of the individual and the society. The necessity for investments into human capital is emphasized, specifically into the fields of: education, healthcare, spiritual and physical development, mobility, etc. It was pointed out that Ukraine needs regulation of the issues of providing the environmental protection for the sake of human life and migration processes due to positive changes in the labor market, tax stimulation of knowledge-intensive branches of production, motivation measures.

It has been stressed that the state policy of human capital formation and reproduction should lay the basis for social development and overcoming the socio-economic problems of Ukraine, and the quality and amount of human capital should become the major criteria of public administration performance.

Key words: *state policy, Human Capital Index, human capital, evaluation methods, public administration mechanisms.*